

De Dikke Berlijn

Een studie naar de
grondslagen van bouw,
speculatie, corruptie, misdaad
en schoonheid in Berlijn en
Wenen

De Dikke Berlijn

Luuk Oost

Schrijver: Luuk Oost

Coverontwerp: Luuk Oost

ISBN: 9789402170245

© Luuk Oost 2017. Ede, Apeldoorn, Amersfoort

Inhoud

De Dikke Berlijn.....	9
Van Groot naar Klein Berlijn	15
Berliner Bauweise	27
52 jaar aan de Wörther Platz.....	41
De periferie als motor voor Berlijn.....	49
Nabokov en de Cicero Straße.....	57
Schuine dakenstrijd in Zehlendorf.....	65
Rote Bonzenburg	75
Het Schwerbelastungskörper	93
Rood Wenen en Weimar Berlijn	103
Berlin en de Kriminalroman	127
Wenen en de Kriminalroman	135
Robert Musil en eigenschappen.....	147
Alfred Döblin en de Alexanderplatz.....	155
Bruno Taut: Kunst der Proportion	165
Messel: visionair van de Großstadt	183
Manipulatie en sport in Berlijn	205
Klein Olympisch Stadion	223
Hoefijzer bracht geluk	235
Confrontatie met Hobrecht Plan	249
Bibliografie	261





Wohnanlage Ernst-Fürstenberg-Straße 1926-1927 Bruno Taut



De Dikke Berlijn

In het najaar van 2016 kwam 'Dwars in Berlijn' uit. Een eerste poging om in Berlijn verhalen aan plekken te koppelen. Bouwen in de Duitse hoofdstad was het hoofdgerecht. Maar tussendoor werden kleine uitstapjes ondernomen naar de werelden van het voetbal, de literatuur, het nationaalsocialisme. Berlijn door het prisma van de verhalen. Het beviel goed om zo ongedwongen maar gedisciplineerd met verhalen door de Duitse hoofdstad te dwalen. En er kan nog meer bij.

In 'Dwars in Berlijn' treden markante personen op. Figuren die plotsklaps in de Berlijnse geschiedenis opduiken. Enerzijds het product van die historie zijn en anderzijds erin slagen de loop van de gebeurtenissen beslissend te beïnvloeden. Bricoleurs worden deze types ook wel genoemd. Deze types lopen door of om de instituties heen en verbinden op slimme wijze personen en kansen. We ontmoetten James Hobrecht. De ingenieur die Berlijn klaarlegde voor de grote uitbreidingen van de stad na 1862.

Bruno Taut was prominent aanwezig. De architect die, in dienst van een grote woningbouwcorporatie, zo tussen 1920 en 1930 betrokken was bij de bouw van een slordige 10.000 woningen in de Duitse hoofdstad.

Beide heren hebben op hun eigen wijze veel bijgedragen aan Berlijn. Maar ze konden het niet stellen zonder het tijdsgewricht. In zijn algemeenheid wordt de tweede helft van de 19e eeuw beschouwd als de periode waarin de verstedelijking versnelde..

Berlijn brak alle records. Industrieën trokken naar deze stad, het inwonertal explodeerde. De woningbouw kon dit niet bijbenen. De kleine particuliere bouwbedrijven beschikten over te weinig financiële armslag. De kredietverstrekking voor de bouw was niet solide georganiseerd.

Later, ten tijde van de Weimarrepubliek na 1918, nam de overheidsbemoeyenis toe en werd de woningbouw minder afhankelijk van kleine particuliere bouwers en financiers.

En er ontstond aandacht voor de woning als industrieel product. De stad werd door types als Martin Wagner, zo'n andere belangrijke bricoleur, gezien als een fabriek. Mits goed georganiseerd en gemanaged kon de (woningbouw in de) stad bijdragen aan het geluk van de bewoners. Rationalisering van het geluk was het credo.

De stad als resultaat van management. Wel iets waar Berlijn, of beter gezegd, Berlijners aan moesten wennen. Woningen in grote aantallen op voorraad geproduceerd voor nog onbekende aanstaande bewoners. Woningen die niet altijd aansloten op de bestaande bebouwing van de Duitse hoofdstad. Sterker nog, soms woningbouw die bewust de bestaande bouw provoceerde. En dan als bedreigend werd ervaren.

'Dwars in Berlijn' beschreef die trendbreuk. De confrontaties, vooral in de rand van de stad, over type woningbouw en tussen gevestigde en nieuwe bewoners. Bebouwingsspatronen en restanten van die conflicten uit die bewogen periode treffen we nog steeds herkenbaar aan op de zanderige bodem van Brandenburg. Ondanks een wereldoorlog, een paar revoluties, een deling en hereniging van de stad.

En dat is op zich al een reden om 'Dwars in Berlijn' te vervolgen. De stad is zo groot en de dichtheid aan verhalen is enorm. Moeiteloos valt de inhoud van 'Dwars in Berlijn' te verdubbelen. En door wederom verhalen aan plekken te verbinden laat het actuele Berlijn zich uitstekend beschrijven en duiden.

Met als centraal thema uiteraard nog steeds de woningbouw. En eigenlijk wordt, evenals in 'Dwars in Berlijn' het spoor van de veranderende relatie tussen bouwer en gebruiker van de woning gevolgd. De producent, bouwer van de woning, is

niet meer persoonlijk bekend met de afnemer of gebruiker van de woonruimte. Best een ingewikkelde kwestie die directe invloed uitoefende op de ontwikkeling van Berlijn tot (anonieme) Großstadt.

Is er in dit boek nagedacht over enige samenhang. Een rode draad die de lezer houvast biedt? Vertrouwde personen die ons bij de hand nemen en door de stad leiden?

Zeker! De architect Bruno Taut natuurlijk. Met woningbouw op andere plekken in de stad maar ook met zijn 'Architektur ist die Kunst der Proportion'. En die andere plekken zijn misschien wat minder bekend maar even zo goed bijzonder. Wat te denken van Siedlung Schillerpark onder de rook van Flughafen Tegel?

En wat ging vooraf aan de grote programma's sociale woningbouw in de Weimarrepubliek? Zijn er vroege exponenten van een nieuwe woningbouw? Bijvoorbeeld Alfred Messel, 1853-1909, die bescheiden maar onmiskenbaar bijdroeg aan Reformwohnungsbau. Ontegenzeggelijk een bricoleur die aan vele facetten van de grote stad bijdragen leverde. Daarmee plaveide hij in zekere zin 'zwischen Tradition und Innovation' het pad voor de bekende en ideologisch gedreven woningbouw ten tijde van de Weimarrepubliek.

In 'De Dikke Berlijn' zal blijken dat in Berlijn en Wenen door sociaaldemocraten verschillend tegen de exploitatie van sociale huurwoningen werd aangekeken. En moet je gestapeld nabij de binnenstad of juist laag en grondgebonden in de stadsrand bouwen? De sociaaldemocratie in een internationale kameraadschappelijke twist over wonen gewikkeld.

En sowieso loont het de moeite Berlijn en Wenen eens op een aantal aspecten naast elkaar te leggen. Volgt bijvoorbeeld ook de criminaliteit in romanvorm in beide steden een verschillend pad? Ooit werd over Berlijn beweerd dat de stad een echt grootstedelijke Kriminalroman ontbeert. Is dat zo?

In 'Dwars in Berlijn' volgden we bijvoorbeeld de sporen van de onverschillige detective Bernie Gunther. De 'hard-boiled' speurder in de thrillers uit de jaren dertig vorige eeuw van Philip Kerr. De onverschilligheid die helpt om een stad tot op het bot te doorzien. We lieten ons door Bernie Gunther souffleren over de raadsels van Berlijn.

Zou in deze onverschillige en kleurrijke speurder het tumultueuze Berlijn van rond 1930 mooi weerspiegeld worden? En zou dat de Duitse hoofdstad dan toch die felbegeerde Kriminalroman opleveren?

Maar ook gaat 'De Dikke Berlijn' op zoek naar een criminele evenknie in het zoveel statiger Wenen. Beschikt de Oostenrijkse hoofdstad over een iconische speurneus die model kan staan voor de burgerlijke cultuur ten tijde van het fin de siècle? Gebruikt deze detective de psychoanalyse van Freud als opsporingsmethode en leidt dat tot wettig en overtuigend bewijs voor een gepleegd misdrijf?

Door die twee steden ook in literair en cultureel opzicht naast elkaar te leggen, worden bijzondere kenmerken van Berlijn uitgelicht. Het lijkt geen twijfel dat Berlin Alexanderplatz van Alfred Döblin de stadsroman van de Duitse hoofdstad is. Een grimmig en toch ook hoopgevend relaas over het leven op straat in Berlijn. Beschikt Wenen over een geloofwaardige pendant van deze Berlijnse stadsroman met oerkracht? Nou, dat is even zoeken. Maar die bestaat wel, alleen kunnen we vaststellen dat die Weense stadsroman erg Weens is. Veel contemplatie, minder straat. Maar daardoor wel illustratief voor de subtiele verschillen tussen beide hoofdsteden.

Het kan zijn dat in 'De Dikke Berlijn' iets meer de houding van Franz Hessel wordt aangenomen. De wandelaar, slenteraar door de stad die zich niet zozeer verzet of verbaast, maar vooral waarneemt. De kunst van het flaneren, misschien gaat het daar wel om. Een man die onbevooroordeeld naar Berlijn kijkt en er eigenlijk vanuit lijkt te gaan dat de Duitse

hoofdstad aan de rustig kabbelende provinciale weg van Parijs naar Moskou ligt.

Hessel en Messel, tja het is niet anders, leggen een andere kwestie bloot die in dit boek terugkerend aan de orde komt. Namelijk de verbinding van het verleden met het heden. Beiden jongleerden met de tijd. Konden niet geheel afstand nemen van het verleden maar zagen ook de ontkiemende en beloftevolle tekenen van de moderne tijd. Dat maakt ze tot interessante representanten in een overgangperiode.

Alfred Messel gooide veel energie in die voortdurende dialectiek tussen verleden en moderne tijd. Franz Hessel onttrekt zich wat aan het hectische tempo van Berlijn in de jaren twintig van de vorige eeuw. Zijn 'frei schwebender Aufmerksamkeit' zal sporadisch worden ingeroepen.

Tot slot maken de onopgehelderde kwesties uit 'Dwars in Berlijn' vanzelfsprekend onderdeel uit van 'De Dikke Berlijn'. Verhalen over Kollwitz, Nabokov en Erich Mielke zijn aangevuld, verbeterd, soms echt uitgebreid.





Van Groot naar Klein Berlijn

...In Berlijn daar bouwen ze huizen, die zijn wel honderd verdiepingen hoog. Ze hebben de daken aan de hemel vast moeten maken zodat die huizen niet wegwaaien..... Erich Kästner schreef 'Emil und die Detektive' misschien wel in café Leon vlakbij de Kurfürstendamm. We komen er later nog langs.

Hoofdpersoon Emil reist van het rustige Neustadt naar het grootstedelijke Berlijn uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Zijn grootmoeder wacht hem op bij Bahnhof Friedrichstraße. Maar er gaat natuurlijk van alles mis. Emil wordt in de trein bestolen van het geld voor zijn grootmoeder door Herr Grundeis. De man met de hoge hoed. Emil zet vanaf station Zoologischer Garten de achtervolging in op de hoge hoed.

Een klopjacht te midden van chaotische taferelen. Auto's, trams, meer auto's, meer trams, autobussen, voetgangers, bloemenstalletjes, etalages, boeken, vruchten, nog meer trams en S Bahnlinie 177.

Bij de kruising van de Trautenaustraße met de Kaiserallee, nu Bundesallee, stapt Grundeis uit S Bahnlinie 177. Emil volgt hem en weet bij de Nollendorfplatz de nodige jeugdige hulptroepen te verzamelen. Het verhaal brandt in alle hevigheid los. .

Laten wij snel wegwezen en de omgekeerde reis maken. Uit de drukte naar de relatieve rust in het verre zuidoosten van Berlijn. We zetten de fietsen neer bij het S Bahn station Schönhauser Allee en koersen met S41 in oostwaartse richting. Overstap bij Ostkreuz op S8 en we stappen vervolgens bij Grünau uit. Ziezo. Dit wordt andere koek. Dit voelt ontspannen, zeker nu we buiten het S Bahn station de Bruno Taut Straße gaan volgen.

Architect Bruno Taut

Ja, Bruno Taut zal tot vervelens toe aan de orde komen. En, je kunt straks wellicht beamen dat deze architect Berlijn kleurrijker en misschien gelukkiger heeft gemaakt. Maar goed, schort het oordeel nog maar even op. Laten we doorlopen. Winkelpassage aan de overkant, met sierlijke letters staat daarop geschreven *'Taut Passage'*.

Rechts, links en we betreden het Akazienhof. Je kunt inderdaad met recht van betreden spreken. Dit is een hofje, weliswaar niet afgesloten maar wel besloten. En we zijn na 13 stations en een half uur met de S Bahn in een andere wereld beland. Het stedelijke drukke Berlijn ruilden we even in voor dit piepkleine tuinstadje, eigenlijk tuindorp.

Gartenstadt Falkenberg, de antithese van veel van wat in dit boek aan de orde komt. Wat een vrolijkheid hier bij elkaar gezet. Kleurige kleine woningen, mooi gerangschikt in het groen, knallende deurpartijen, rustieke, royale tuinen achter de woningen. Een fantasierijk spel met kleuren en kleine optische verstoringen en afwijkingen in de aan een klein hofje gelegen woningen. Met een schalkse knipoog staat de het hof afsluitende bebouwing net even uit de as. Ook treffen we in het hofje asymmetrisch maar aan één zijde een rijtje bomen aan. Prettig verstorend en eenvoudig, maar o zo benijdenswaardig rustiek.

Dit dorpje is tussen 1913 en 1916 gebouwd in het zuidoosten van Berlijn op een voormalige plantage van Frederik de Grote. Falkenberg ontstond onder invloed van de tuinstad beweging. Een beweging die het wonen wilde hervormen. Het ging deze hervormers om wonen in het groen en het beschikbaar stellen van grote tuinen voor de kweek van eigen groente en fruit.

Kristiana Hartmann onderzocht jaren zeventig vorige eeuw de ontstaansgeschiedenis van tuinsteden. Zij onderscheidt in haar proefschrift grofweg twee motieven voor tuinsteden.



Het eerste komt voort uit rebellie tegen de ellendige woonomstandigheden in de grote stad. Eigenlijk is dit het motief vanuit verzet en collectieve actie voor verbetering. Hartmann noemt dit de ‘Genossenschaftsgeist’. Het andere motief is er één vanuit verlangen naar idyllisch samenleven in een dorpsse entourage met geestverwanten. Dit komt veel meer dan de eerste voort uit een romantische voorkeur voor het dorp. Deze gemoedstoestand betitelt zij als ‘Gemeinschaftsgeist’.

Berliner Bau-und Genossenschaft von 1892

Gartenstadt Falkenberg valt niet zo gemakkelijk aan één van die motieven toe te schrijven. Dit tuinstadje is in ieder geval ontstaan vanuit een ‘Genossenschaft’. We zouden dat kunnen vertalen als een coöperatie. In Falkenberg trad de ‘Gemeinnutzige Baugenossenschaft Gartenvorstadt Groß-Berlin’ met 412 leden als bouwheer en verhuurder op. Na WO I, in 1919, nam de in 1892 opgerichte ‘Berliner Spar-und Bauverein’ deze rol over. In 1942 kreeg deze coöperatie de naam ‘Berliner Bau-und Wohnungsgenossenschaft von 1892’. Onder deze laatste naam is de vereniging nu nog steeds bekend.

Doelstelling van de bouwvereniging was het verwerven, bouwen en beheren van woningen. Ze wilde binnenstedelijke alternatieven voor de grauwe huurkazernes in Berlijn bieden. De daartoe benodigde middelen kwamen uit aandelen.

Elk lid nam verplicht een aandeel van 300 Mark in de vereniging. Bovendien maakte het ‘Reichsversicherungsgesetz’ uit 1890 het mogelijk voor coöperaties onder voordelige voorwaarden geld te lenen uit pensioen- en arbeidsongeschiktheidsfondsen.

Ook vielen al vanaf 1868 particulieren onder een beperkte aansprakelijkheid bij faillissement van aandeelhoudende

ondernemingen. Dat maakte het voor vermogende particulieren minder riskant geld te steken in aandelen.

De 'Berliner Spar-und Bauverein' wilde in Berlijn kleine op zichzelf staande eilandjes van woongeluk creëren. Dat was een spannende aangelegenheid. Van meet af aan deed zich de controverse voor tussen intensieve benutting van de grond met een goedkopere huur enerzijds en anderzijds het handhaven van de hoge woonstandaarden van de 'Genossenschaft'.

De 'Berliner Spar-und Bauverein' koos voor de hogere woonkwaliteit. Dat maakte dat de coöperatie ook wel werd gezien als een arbeidersaristocratie. De laagste inkomens werden niet bereikt. De dieperliggende bedoeling leek feitelijk het lokken van de arbeiders naar een burgerlijke wooncultuur. Enig paternalisme was hieraan niet vreemd.

Aanvankelijk hoonden de sociaaldemocraten de bouwprogramma's van de 'Genossenschaften' weg. Zij zagen er een kapitalistisch complot in om de zich verenigende arbeidersklasse in slaap te sussen met iets betere woonomstandigheden. Dat zou maar afleiden van de revolutie.

Toch zou Gartenstadt Falkenberg onrecht worden aangedaan door haar af te schilderen als een burgerlijke van bovenaf geleide hervorming. Klaus Novy schetst in zijn prachtige en beeldende geschiedenis van de 'Berliner Bau-und Wohnungsgenossenschaft von 1892' (de opvolger van de 'Spar-und Bauverein') een genuanceerder beeld. De grondslag van deze tuinstad ligt in het huwelijk in gemeenschap van goederen van stad en land. Daarnaast is het een welgemeende praktische poging de 'Mietskasernenstadt' te opponeren.

Geboden werd een avant-gardistische utopie van wonen in het groen zonder te vluchten in de conservatieve dorpsidylle. Falkenberg verenigde andersdenkenden als kunstenaars, vegetariërs en tegenstanders van alcohol.

Kolonie Tuschkasten

In Falkenberg nam Bruno Taut een oorspronkelijk bouwplan van Hans Bernoulli over. Een bouwplan dat in 1912 voorzag in de bouw van 1500 woningen voor 7.000 bewoners op een slordige 70 hectare.

Dat is door de tussenkomst van WO I wel wat anders gelopen. We hebben nu te maken met een overzichtelijke 4 hectare en 127 woningen. En gelet op de doelstelling, een betaalbaar alternatief bieden voor de erbarmelijke woonomstandigheden in de binnenstad, moest een balans worden gevonden tussen kostprijs en verschijningsvorm van de woningen.

Bruno Taut ontwerpt hier niet in de letterlijke betekenis van het woord losstaande woonhuizen. Dat zou te duur worden. Dat zou op zich wel sporen met de gebruikelijke gedachte bij tuinsteden. Individuele woonhuizen, ruim gelegen in het groen.

Hij moet zich echter beperken tot enkele woningtypes die in serie naast elkaar worden gebouwd. Rijtjeshuizen kortom. De individualiteit van de woningen moet op een andere wijze worden bereikt. Maar hoe?

Het Akazienhof verlatend komen we linksom buigend via de Am Falkenberg aan de Gartenstadtweg. Deze loopt licht omhoog. Ook hier de woningen luchtig verspringend, hoog, laag, links, rechts. De straat dartelt voor je uit en schotelt ons maar liefst veertien kleuren voor.

Blauw, zwart, groen, het kan niet op. En wat een weelderige versierde etagewoning ter linkerzijde. Het zijn maar 127 woningen, maar tezamen kwalificeren ze zich als een piepklein Berlijn in een veel groter Berlijn.

En het wordt duidelijk op welke wijze Taut de individualiteit van de woningen accentueert. Het rijtjeshuis wordt door de inzet van kleur van eigenheid voorzien. Kleur krijgt een



Gartenstadt Falkenberg 1913-1916 Bruno Taut

belangrijke betekenis, bijna op gelijke voet met de vormgeving van de woning.

Adolf Behne schreef dat Taut erin slaagde de bewoner zich deel van een geheel (rij) te laten voelen en dat gelijktijdig de kleur van de woning eigenheid uitdrukt. Een soort vrijheid in gebondenheid.

Dit festival van kleuren stichtte in Berlijn de nodige verwarring. En er was niet direct sprake van waardering. Taut zou de landelijke omgeving ontsieren. De ziel van het volk werd verraden. Je zou kunnen zeggen dat omwonenden het te bont vonden. En ze eisten van de plaatselijke overheid een verordening die de kleurenrijkheid aan banden zou leggen. Spottend werd de nederzetting 'Kolonie Tuschkasten' genoemd. De verfdoo's.

Maar met het bouwen en het arriveren van de eerste bewoners steeg de waardering voor de kleurenrijkdom van de kolonie. De bouwende 'Genossenschaft' ging er een duidelijke politieke boodschap in zien, gericht tegen de grauwheid van de 'Mietskasernen' in het centrum van Berlijn. Het gebruik van felle kleuren maakte onderdeel uit van die grotere, misschien wel ideologische strijd. In ieder geval trokken duizenden naar het zuidoosten, niet zozeer ten strijde maar wel uit nieuwsgierigheid naar dit vreemde kleurrijke brouwsel.

De 'Kolonie Tuschkasten' wijkt in belangrijke mate af van de idealen van de Engelse tuinstadbeweging. Deze beweging baseerde zich op de ideeën en vooral idealen van Ebenezer Howard. Met zijn 'Garden cities of To-morrow' ontwikkelde Howard feitelijk een economisch model voor stadsuitbreiding. Om het onverbloemd samen te vatten, hij laveerde tussen de kwalijke aspecten van stad en land door en schiep een soort van 'landstad'. Of zo u wil, 'stadland'.

Howard voorzag op enige afstand van de centrale stad op zichzelf staande stadjes die autonoom en economisch

zelfstandig opereerden. Deze op zichzelf staande kernen hadden geen noodzakelijke relatie met de verderop gelegen centrale stad.

Gartenstadt Falkenberg daarentegen onderhoudt innige contacten met centraal Berlijn. De aantakking aan de S Bahn lijkt van vitale betekenis te zijn. Nee, Falkenberg heeft eerder de verschijningsvorm van een piepklein voorstadje dat gehecht is aan de verbindingen met het grote Berlijn.

Overigens was het niet zo dat de bewoners uit alle windstreken van Berlijn zich in deze kolonie vestigden. Kristiana Hartmann neemt in haar boek gegevens op over de eerste huurders in Gartenstadt Falkenberg. En deze kwamen niet van ver. Veel van de eerste huurders verhuisden over relatief korte afstand en vanuit dezelfde windstreek naar de kolonie toe. Friedrichshain, Neukölln en de Baumschulenweg waren de belangrijkste leveranciers van bewoners.

Uit de lagere arbeidersklassen werden weinig gezinnen betrokken. In diezelfde prachtige lijst van huurders staan de beroepen opgesomd. ‘Gelernter Arbeiter, Werkmeister, Techniker, Justizbeamter’.

De ‘Genossenschaft’ verhuurde of verkocht de woningen. Dat ging niet zomaar. Bijvoorbeeld wanneer je een woning kocht, had de ‘Genossenschaft’ recht van terugkoop tegen een prijs die niet was opgedreven door speculatie. Huurders moesten zoals gezegd een geldelijk aandeel nemen in de ‘Genossenschaft’.

Van de begroting van de ‘Berliner Bau- und Wohnungsgenossenschaft von 1892’ werd plusminus 10% gedekt uit de optelsom van lidmaatschapsgeld, ingelegd spaargeld en de opbrengst van activiteiten van de ‘Genossenschaft’.

Daarnaast was de opbrengst van de huur tot WO I voldoende voor de lopende bedrijfskosten, zeg maar de exploitatie. Na WO I en vele geldontwaardingen verder werd dat steeds

problematischer. In 1922 dekte de opgebrachte huursom nog slechts 33% van de kosten van de exploitatie. De aanvankelijke belofte van het nooit verhogen van de huur kon niet gestand worden gedaan. In 1918 reeds vond de eerste huurverhoging van 5% plaats.

Maar loop hier rond. En geniet. Wat een aangename wereld van amper 4 hectare is hier gecreëerd en hoe afwijkend van de grote wereld, een klein half uurtje terug. De bewoners die zich hier vestigden hadden dat donders goed in de gaten. Ze vierden feest, feest en feest. En met een olijke knipoog naar het rumoer over de kleuren organiseerden ze het “Tuschkastenbal”. Een jaarlijks uitbundig volksfeest met een zekere faam in het grotere Berlijn.

Emil waakt nu met enkele jonge vrienden bij de Nollendorfplatz. In afwachting van de ontwikkelingen. Herr Grundeis luncht in hotel Kreid. We kunnen ook wel retour gaan naar het grote Berlijn. Let's go.



Berliner Bauweise

Bernie Gunther, onze onverschillige speurder uit lang vervlogen tijden, zou zich niet erg thuis voelen in de Gartenstadt Falkenberg. Zijn cynische karakter komt niet goed uit de verf in romantische milieus. En het komt vast niet in hem op om Emil te gaan ondersteunen in de jacht op Herr Grundeis. Ook staat hij naar verwachting niet lang stil bij de ellendige woonomstandigheden in de Berlijnse huurkazernes voor WO I.

Hij zou er vluchtig kennis van nemen, zich verbazen over de benarde woonomstandigheden van Berlijnse arbeiders. Het zou hem verder koud laten. Ik kan me voorstellen dat hij in de bouwwereld zou willen rechercheren. Op zoek naar bouwfraude? Hoe komen die woningen eigenlijk tot stand? En wie gaat erover, en nog meer wie betaalt daarvoor? En dat is wel een bijzonder verhaal.

Van belang is vooraf vast te stellen dat Berlijn vanaf 1871 de Duitse hoofdstad werd. Daarmee is Berlijn een jonge hoofdstad, zeker in vergelijking tot andere Europese hoofdsteden. In de periode 1871 tot 1910 verviervoudigde het inwonertal van de hoofdstad, te weten van 900.000 naar 3.7 miljoen.

Kleine boombedrijven

Deze toename werd vooral veroorzaakt door de groei van werkgelegenheid in de elektrotechnische en chemische industrie. De bevolking trok voor dit werk naar de stad. In Berlijn ontstond de nu nog herkenbare schikking van de stadsdelen. Een voorindustriële kern waar omheen zich de dichtbebouwde stadsdelen bevinden waar vooral wordt gewoond. In het noorden en oosten de arbeidersbuurten, in het zuiden en westen de gegoede en soms zelfs rijke burgerij.